

Nikolay Bessonov (Moskwa, Rosja)

REKONSTRUKCJA I DOKUMENTACJA CYGAŃSKIEGO ŻYCIA I FOLKLORU

Moje zainteresowania tematem cygańskim obejmowały początkowo wyłącznie sferę wizualną. Ukończyłem z wyróżnieniem wyższe studia artystyczne i od tego czasu zasadniczo pędzłem zarabiałem na życie. Ulubionymi moimi motywami stały się obrazy o tematyce historycznej. Jednak rezultaty mojej pracy pojawiały się nie tylko wystawach ale także trafiły do książek. Moimi obrazami ilustrowano rozmaite epoki historyczne. Pierwszą taką publikacją była monografia mojego autorstwa *Sąd nad czarami* (*Суды над колдовством*), poświęcona mrocznym stronom zachodnio-europejskiej historii¹.

W roku 1993 rozpocząłem malować serię obrazów o tematyce cygańskiej. Jak zwykle, zacząłem od studiowania literatury specjalistycznej. Ponadto zawarłem znajomość z moskiewską inteligencją cygańską i zacząłem się uczyć cygańskiego tańca. To ułatwiło mi zbliżenie się do tematu. Już pierwsze moje obrazy, poświęcone grupie Kelderarów uznano za bardzo wiernie oddające w szczegółach cygańskie życie i ubiór². Od razu zorientowałem się, że dostępne mi rosyjskojęzyczne źródła drukowane są bardzo skromne i zawierają wiele zwyczajnych błędów. Postanowiłem jakoś te luki w uzupełnić. I tak rozpoczęła się moja praca cyganoznawcy. W rezultacie badań w archiwach i studiów terenowych udało mi się wydać 6 opracowań monograficznych oraz 30 artykułów w czasopismach naukowych. Tematyka tych prac jest bardzo szeroka: folklor, muzyka, etnografia, zagłada, historia cygańskiego teatru i cyrku itp. Jednocześnie zebrałem bogatą kolekcję ikonograficzną liczącą 15 000 egzemplarzy.

¹ Nikolay Bessonov, *Sudy nad koldovstvom. Illyustrirovannaya istoriya*, Moskwa, wyd. I 2002, wyd. II 2006.

² Nikolay Bessonov, *Tsyganskiy al'bom*, Moskwa 2012, s. 6, 18, 59, 110.

Dość wcześnie pojawiła się też idea wielkiego projektu kulturalnego. Moimi partnerami stali się aktorzy teatru Romen, małżeństwo Yanyshevi. Stworzyliśmy muzyczne czasopismo internetowe „Svenko”³, które rychło stało się bardzo popularne.

Piotr Mikhaylovich Yanyshiev (ur. 1970), pochodzący z cygańskiej rodziny artystycznej, od dziecka występował na scenie. Jest profesjonalnym tancerzem, gitarzystą i piosenkarzem, zdobywcą *grand prix* na Wszechrosyjskim Konkursie Romansu. W naszym projekcie odpowiada za część artystyczną.

Valeriya Nikolayevna Yanysheva (ur. 1978) z wyróżnieniem ukończyła Akademię Teatralną w klasie G. N. Zhemchuzhnogo i okazała się zdolnym dramaturgiem i poetką. Jej zbiór wierszy *Dziś i wczoraj (Adadyves u atasya)* wydano w sześciu dialektach cygańskich⁴. Efektem jej pracy artystycznej są kostiumy do spektaklu teatru Romen *Cygańska narzeczona*⁵. Wydała też publikację naukową na temat cygańskiego folkloru⁶. W projekcie „Svenko” pełni funkcję reżysera i wizazystki. Szyje także kostiumy teatralne oraz zajmuje się przekładami z różnych dialektów cygańskich.

Ja odpowiadam w projekcie za: konsultacje naukowe, filmowanie i obróbkę komputerową materiałów z sesji fotograficznych.

Założenia projektu są następujące. Tradycyjna kultura cygańska odchodzi w przeszłość. Dlatego należy starannie udokumentować wszelkie jej przejawy a także promować je w formie artystycznej. Oto wraz z rozpadem systemu sieci narodowych zespołów tradycyjnych sztuka tańca cygańskiego uległa degradacji. Dopokąd więc jeszcze przedstawiciele „starej szkoły” znajdują się w jakiej takiej formie fizycznej zapraszamy ich na sesje fotograficzne. Formatujemy ich pod gołym niebem zarówno w strojach estradowych jak i tradycyjnych, taborowych. Przestrzegamy zasad: Cyganie tańczą w butach, Cyganki – boso. Staramy się utrwać rozmaite style tańca. Posługujemy się zarówno żywą muzyką, jak i gotowymi nagraniami. Pod koniec dnia zdjęciowego surowy materiał składa się z kilku tysięcy zdjęć i minimum półgodzinnego zapisu filmowego.

Najbardziej udane kadry poddawane są późniejszej obróbce komputerowej. Umieszczamy je na stronie naszego pisma internetowego (razem

³ „Svenko. Romani Gypsy web-journal”, <http://english.svenko.net> [dostęp: 14.08.2016].

⁴ Lera Yanysheva, *Adadyves i Atasya (Segodnya i vchera)*. *Poeticheskiy sbornik*, Moskwa 2008.

⁵ Olga Yur'yeva, *O chesti, spravedlivosti i nastoyashchey lyubvi*, „Tsygane Rossii”, 2015, № 1 (9), s. 128-129.

⁶ Valeriya Nikolayevna Yanysheva, *Tsyganskiye „strashnyye istorii”*, „Zhivayastarina”, 2015, nr 1, s.37-40.

Nikolay Bessonov, Cyganka z grupy Polska Roma w Rosji (rekonstrukcja)

z wideoklipami)⁷. Wierzmy, że zachowany materiał pozwoli choreografom w przyszłości odtworzyć cygańskie tańce, nawet jeśli tradycja zupełnie zaniknie. Specjalną uwagę przykładamy do dokumentowania dokładnych ruchów nóg. Wszak w taborach dobra tanecznica mogła tańczyć i pół godziny bez powtórki tego samego układu. Kompletujemy archiwum filmowe póki jeszcze umiejętności mistrzów nie zostały zatracone do końca.

Podkreślam, że wszyscy, których prosimy, uczestniczą w projekcie bezpłatnie – z poczucia „cygańskiego patriotyzmu”. I to bez względu na to, że warunki naszej pracy często są bardzo uciążliwe. Dla wielu sesji niezbędna jest np. imitacja taborowej opalenizny. Używamy rozmaitych kremów brązujących i maści. Smarujemy ręce, nogi, twarz – wszystkie odkryte części ciała. W rezultacie nasze modele wyraźnie różnią się od „błdych” mieszkańców miasta. Czasem sesja odbywa się w warunkach letniego żaru, kiedy indziej w czasie chłodnej jesieni. Bywa, że młode Cyganki chodzą boso po ostrych kamieniach czy błotnistej od deszczu drodze. To wtedy gdy pracujemy nad rekonstrukcją sytuacji historycznych.

⁷ *Taniec*, „Svenko. Romani Gypsy web-journal”, <http://english.svenko.net/dance/index.htm> [dostęp: 12.08.2016].

Nie nazwałbym tej części projektu czymś wyjątkowym. Wszak i w innych krajach próbuje się takich teatralizowanych sesji fotograficznych. Ale wedle nas nasi poprzednicy byli w swej pracy mało konsekwentni. Z jednej strony dopuszczali się anachronizmów, z drugiej – specjalnie szyte na te okazje ubiory okazywały się być nieprawdopodobnie czystymi i nowym. My zaś pracujemy wedle takiego schematu:

Zaczynamy od przeglądu dawnych źródeł: obrazy, grafika, fotografie i teksty. Na tej podstawie wykonuje się stroje i poszczególne rekwizyty. I co ważne – te przedmiot postarzamy. Należy stworzyć wrażenie, że odzież jest znoszona do cna, że zniszczyła się i spłowiła na słońcu.

Zdjęcia wykonuje się bądź na tle natury, bądź na tle budowli utrzymanych w stylu odpowiednim do rejestrowanej epoki.

W rezultacie obróbki komputerowej nasze modele mogą się znaleźć w niedostępnych nam miejscach (na średniowiecznej ulicy hiszpańskiej, w Anglii XIX w. itp.)

Demonstrując gotowy materiał fotograficzny jednocześnie pokazujemy na jakim materiale się oparliśmy⁸. To umacnia w oglądanych wiarygodność naszego przekazu.

Ostateczna forma wykorzystania obrazu może być różna. W pierwszej kolejności – to oczywiście pismo internetowe „Svenko”. Dalej: wystawy, ilustracje do cygańskich wydawnictw⁹ i okładek CD. W końcu, część tych rekonstrukcji ukazała się w formie drukowanej w ilustrowanej encyklopedii *Cygański album*¹⁰.

Jest dla nas wielką satysfakcją, że projektem zainteresowała się telewizja. Nasza praca pokazana była w TV w formie kilku pokazów.

W dokumentalnym filmie *Cygański romans*¹¹ zaprezentowano rekonstrukcję cygańskiego życia i tańców. Kanał RT (Russia Today) wyemitowała wersję angielskojęzyczną tego filmu (*Romany romance*) z przeznaczeniem dla widzów innych krajów europejskich¹².

W końcu sami pomyśleliśmy o wielkim filmie w oparciu o nasze rekonstrukcje. I film taki powstał, znajduje się obecnie w stadium montażu. Na ekranie pokażemy jeden dzień z życia Cyganów Polska Roma, mieszkają-

⁸ Strój tradycyjny, „Svenko. Romani Gypsy web-journal”, <http://english.svenko.net/costume/folk.htm> [dostęp: 12.08.2016].

⁹ Tsyganskiy ansambl' Svenko, „Original'naya kompaniya”, Moskwa 2009.

¹⁰ Bessonov, *Tsyganskiy al'bom*, *op. cit.*, s. 28, 29, 30, 81, 95, 111, 13, 176, 181, 199.

¹¹ *Tsyganskiy romans*, „RT”, „TV-NOVOSTI”, 2012, <https://doc.rt.com/filmy/cigane/> [dostęp: 14.08.2016].

¹² YERLASHOVA Y., KADYROVA N., *Gypsy Traditions: Romany romance*, „RT”, „TV-NOVOSTI”, 2012, <https://rtd.rt.com/films/romany-romance-dance-kalderash> [dostęp: 14.08.2016].

cych na powojennej Białorusi. Osnową fabuły stały się wspomnienia dawniej koczujących Cyganek. Scenariusz zupełnie odchodzi od stereotypów. Zwykło się na ogół pokazywać tabor w porze letniej – my, dla podkreślenia realizmu obrazu, wybraliśmy zimę. Podkład muzyczny zmontowano ze starych pieśni o motywach nawiązujących do zimowych chłodów. Filmowane Cyganki długo musiały stąpać boso po śniegu (Ponieważ nasze artystki zastosowały sprawdzony w taborze „środek uodparniający” – żadna z nich się nie przeziębila a tym bardziej nie odmroziła sobie palców u stóp). W filmie pokazano takie formy zarobkowania jak wróżba na wsi, pokazano też specjalny typ namiotów, używanych w czasie koczowania zimą w lesie. W finale zaprezentowano piękne wieczorne tańce przy ognisku.

Jednocześnie z realizacją filmu odbywała się sesja fotograficzna, częściowo już opublikowana w Internecie oraz w formie drukowanej¹³.

Nasz projekt utrwalania tradycyjnej cygańskiej kultury znów nabiera tempa. Valeriya Yansheva przygotowała do druku najobszerniejszy w Rosji śpiewnik cygański oraz monografię o cygańskich „historiach grozy”. Piotr Yanshev (który ma już na swoim koncie płytę z pieśniami Cyganów, zatytułowaną *Zaśpiewam jak dawniej śpiewali*) przygotowuje nowe wydawnictwa muzyczne. Ja zaś kończę książkę ze wspomnieniami wędrownych Cyganów. Wywiady z nimi będą publikowane w językach – rosyjskim, cygańskim i angielskim.

Jeśli zaś chodzi o rekonstrukcje, obecnie pracujemy nad trzema wyjątkowymi zadaniami: niewolnictwo Cyganów w księstwach naddunajskich, „Gadzio” ożeniony w taborze, Panna młoda, uciekająca z ojcowskiego namiotu. Dwa ostatnie tematy zostały wprawdzie opisane już dawniej w publikacjach naukowych¹⁴, ale jak na razie nikt nie pokusił się aby pokazać je w formie wizualnej.

Chciałbym opowiedzieć jeszcze o jednej kwestii. W ostatnich latach nastawiłem się głównie na wykonywanie obrazów o cygańskiej tematyce w formie cyfrowej. Oczywiście, że podobny efekt mógłbym uzyskać tradycyjną metodą, malując pędzlem na płótnie. Ale przy moim zacięciu do detali oznaczałoby to, że mógłbym namalować maksymalnie siedem obrazów rocznie. A tymczasem nagromadziło mi się zbyt wiele materiału i zamówień. Dlatego maluję na podstawie specjalnie wykonanych zdjęć. Niekiedy podkładem do obrazu jest stara ilustracja. Wówczas umieszczam przy swoim obrazie prototyp, z którego zaczerpnąłem inspirację. I tak w moim

¹³ Bessonov, *Tsyganskiy al'bom*, op. cit., s. 28, 61, 133.

¹⁴ Nikolay Bessonov, *Nestvy „chuzhoy krovi” v tsyganskikh taborakh*, „Zhivaya starina”, 2015, nr 1 (85), s. 33–37; idem, *Okovy na tabornykh devushkakh*, „Zhivayastarina”, 2016, nr 1 (89), s. 5–8.

Cygańskim albumie można zobaczyć kowali z osady Modon jednocześnie z rysunkiem z 1600 r., z którego zaczerpnąłem temat¹⁵. W innym miejscu na jednej stronie umieściłem Cygankę z rysunku N. Grigoresku a obok odpowiednio mój wariant komputerowy¹⁶. Trzeci przykład, karmiąca matka przy kołysce – za wzór wzięto niewyraźną sowiecką fotografię z początku lat 30. XX w.¹⁷ Oczywiście maluję również historie nieinspirowane innymi wzorami¹⁸. Szczególnie interesują mnie tematy, które nie pojawiły się w twórczości innych malarzy. Przykładowo – rekonstrukcja cygańskiego sądu (przysięga na ikonę)¹⁹ czy ślub młodej pary w wiejskim kościełku²⁰.

Głównymi ekspertami są, to zrozumiałe, sami wędrowni niegdyś Cyganie. Wszystko, co tworzę w ramach naszego projektu (łącznie z materiałami z sesji fotograficznych i filmowymi) poddaję ich krytycznej ocenie. I najlepszym dla mnie komplementem jest, często słyszane, zdanie: *to tak, jakbym wrócił do dzieciństwa...*

Tłum. Adam Bartosz

LITERATURA:

- BESSONOV N., *Sudy nad koldovstvom. Illyustrirovannaya istoriya*, Ripol klassik, Moskwa wyd. I. 2002, wyd. II 2006.
- BESSONOV N., *Tsyganskiy al'bom*, Belyy gorod, Moskwa 2012.
- BESSONOV N., *Nevesty „chuzhoy krovi” v tsyganskikh taborakh*, „Zhivaya starina”, Moskwa, 2015, nr 1 (85).
- BESSONOV N., *Okovy na tabornykh devushkakh*, „Zhivayastarina”, Moskwa, 2016, nr 1 (89).
- YANYSHEVA L., *Adadyv-es i Atasya (Segodnya i vchera). Poeticheskiy sbornik*, Moskwa 2008.
- YANYSHEVA V. N., *Tsyganskiye „strashnyye istorii”*, „Zhivayastarina”, Moskwa, 2015, zbiór 1.
- YUR'YEVA O., *O chesti, spravedlivosti i nastoyashchey lyubvi*, „Tsygane Rossii”, 2015, nr 1(9).

¹⁵ Bessonov, *Tsyganskiy al'bom*, *op. cit.*, s. 34–35.

¹⁶ *Ibidem*, s. 125

¹⁷ *Ibidem*, s. 99.

¹⁸ *Ibidem*, s. 17, 31, 48, 84, 90–91, 104–105, 134–135, 170–171, 194, 201, 202–203.

¹⁹ *Ibidem*, s. 92–93.

²⁰ *Ibidem*, s. 88.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

„Svenko. Romani Gypsy web-journal”, <http://english.svenko.net> [dostęp: 14.08.2016].

Tsyganskiy romans, <https://doc.rt.com/filmy/cigane/>, „RT”, „TV-NOVOSTI”, 2012 [dostęp: 14.08.2016].

YERLASHOVA Y., KADYROVA N., *Gypsy Traditions: Romany romance*, „RT”, „TV-NOVOSTI”, 2012: <https://rtd.rt.com/films/romany-romance-dance-kalderash> [dostęp: 14.08.2016].

Nikolay Bessonov

REKONSTRUKCJA THAJ BRAKHIPEN
E RROMANE ŽIVIPNASQËRE AJ FOLKLORAQËRE

O avtòro si makhno. Khetane e teatrosqe “Rromen”-qe somdasnença dr-i Mòskva, jov kerdàs jekh projèkto pal-e teatrikàle rekonstrùkcie e krisinaqe senenqëre aj situacienqëre dr-o živipen e rromane šatraþe (khelimàta thaj kola). Kadala butã sãs khonzårde pala xurde historiaqe siklimàta. Palodova kadala sãs kerde sãr fotografie aj filma kaj te oven jekhe arxivosqi kolèkcia thaj te sevdøl e rodlårnenþe dr-o avindipen.

Nikolay Bessonov

RECONSTRUCTION AND PRESERVATION
OF THE GYPSY LIFE AND FOLKLORE

Author is a painter. Together with the members of the Romen Theatre in Moscow he carries out a project of theatrical reconstructions of the traditional scenes and situations of the gypsy camp life (dances among others). The acts are prepared according to detailed historical studies. They are subsequently photographed and filmed to form an archival collection to be used by researchers in the future.